

Flis, Stanisław

Inwentaryzacja dawnych napisów polskich na Powiślu Sztumskim

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 244-248

1958

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nych w niektórych powiatach Warmii i Mazur wynika, że wnioski o ubywatelenie pokrywają się w 100% z kontyngentem elementu napływowego w drodze oficjalnej, zwerbowanego bądź przez specjalne agentury, bądź w inny sposób²⁸⁾. Inna sprawa, że przyjmowanie obywatelstwa dotyczy raczej elementu z krajów bałtyckich, w mniejszym stopniu z Królestwa Polskiego.

W końcu parę uwag jeszcze o stanowisku państwowych władz pruskich względem omawianego zagadnienia emigracji. Z przykładu akt landratury szczycieńskiej można wnioskować, że proces udzielania zezwoleń na opuszczenie granic państwa, przez władze rejencji nie wymagał zbytniego zachodu. Wystarczył tu zwykły wniosek z podaniem przyczyn wyjazdu, motywowany najczęściej złymi warunkami materialnymi, byle tylko przychylnie zaopiniowany przez odnośnego landrata i konsens był gotowy. Tak działo się w istocie w akcji emigracyjnej Warmii i Mazur w pierwszej połowie XIX wieku. Z okresem atoli wzmaganania się jej, zwłaszcza w dobie powojennej na ziemiach Polski, stosunek władz do tych zagadnień uległ całkowitej zmianie. Stało się to bodajże na skutek zaniepokojenia wśród czynników kapitalistycznych, powstałego z powodu pewnej dezorganizacji życia gospodarczego, zwłaszcza w rolnictwie, wywołany właśnie nadmiernym ruchem ludności, dość, że sprawa ta stała się przedmiotem interpelacji i rozważań na temat pożytku względnie szkodliwości emigracji dla państwa²⁹⁾, w ślad za czym poszły pewne obostrzenia w postaci przepisów policyjnych i nawoływań poprzez czynnik społeczny (duchowieństwo) w kierunku zahamowania wychodźstwa. Druga połowa XIX wieku stoi już pod znakiem dużej w tym kierunku reakcji.

Wszystko to wskazuje w każdym razie na to, że zagadnienie to posiada szerokie tło społeczne, polityczne, kulturowe i gospodarcze razem, a każde z poruszonych tu w sposób szkicowy zagadnień wymagałoby obszerniejszych i bardziej szczegółowych badań naukowych, jeśli by się chciało stworzyć pewną syntezę tego zjawiska.

Artykuł powyższy ma na celu zasygnalizowanie problemu, który winien doczekać się wyczerpującego opracowania.

STANISŁAW FLIS

INWENTARYZACJA DAWNYCH NAPISÓW POLSKICH NA POWIŚLU SZTUMSKIM

W pierwszej połowie XX wieku germanizacja terenów polskich byłych ziem pruskich czyniła duże postępy i przybierała różne formy. Ofiarą jej stały się również napisy polskie. Na skutek różnych urzędowych zakazów i nacisków, a niekiedy i celowych zniszczeń, ilość napisów polskich na ziemiach wschodnio-pruskich ulegała stopniowemu zmniejszeniu. Doszło do tego, że obecnie napisy polskie z czasów niemieckich stanowią rzadkość na ziemi mazurskiej, choć w przeszłości były niejednokrotnie zjawiskiem dość częstym. Tak np. znany kaznodzieja gromadkarski Bogumił Leyk, z zawodu mistrz kamieniarski, wykonał wiele pomników nagrobnych z napisami polskimi. Szczególnie dużo ich było na cmentarzach Szczytna. Wszystkie uległy zniszczeniu w czasach hitlerowskich.

Nieco więcej napisów polskich zachowało się na Warmii, choć i tu nie są one bynajmniej częste.

²⁸⁾ Vide przypis 4.

²⁹⁾ Vide przypis 4, X/4 — A — 9.

Spośród byłych ziem pruskich najwięcej napisów polskich sprzed 1939 r. zachowało się na Powiślu Sztumskim i to zarówno po wsiach, jak i w samym Sztumie. Tu była bowiem najbardziej uświadomiona i najbardziej patriotyczna ludność polska. Dawne napisy polskie spotyka się głównie, rzecz zrozumiała, na pomnikach i krzyżach cmentarnych, rzadziej w kościołach, wyjątkowo na krzyżach i kapliczkach przydrożnych.

Prawie na wszystkich cmentarzach Powiśla Sztumskiego napisy polskie z czasów niemieckich stanowią większość lub niewiele ustępują niemieckim, jak np. w Sztumie. Znikoma ilość dawnych napisów polskich na niektórych cmentarzach Powiśla tłumaczy się tym, że bardzo wiele grobów nie posiada w ogóle żadnych napisów. Zjawisko to jest szczególnie częste na cmentarzach wiejskich. Jednak również te nieliczne napisy polskie nie zawsze są w mniejszości. Tak np. w Nowym Targu na cmentarzu poza wsią znajdują się tylko trzy dawne napisy polskie i zaledwie jeden niemiecki.

Inwentaryzacja niniejsza obejmuje napisy polskie tylko sprzed r. 1939. Jakkolwiek ze względu na dokumentację byłoby ze wszech miar wskazane przytoczenie wszystkich napisów w całości, to jednak wobec stereotypowego charakteru wielu spośród nich byłoby nużące ich odczytywanie i zabierałoby zbyt wiele miejsca w druku. Dlatego zgodnie z życzeniem redakcji w niniejszej inwentaryzacji dokonano wielu skrótów, pomijając zwroty identyczne lub podobne.

Wybitna większość napisów nagrobnych zaczyna się w sposób utarty i posiada mniej więcej jednakowe zakończenie. Najczęściej epitafia zaczynają się od słów: „Tu spoczywa w Bogu”, niekiedy z dopiskiem: „mój kochany mąż, syn, brat, szwagier, dziadek, nasz ojciec” itp. Potem następuje imię i nazwisko zmarłego oraz data jego urodzenia i śmierci. Epitafia kończą się zazwyczaj słowami: „Prosi o pobożne Zdrowaś Marya”, „Niech spoczywa w pokoju”, „Wieczny odpoczynek racz mu dać Panie”, „Ave Maria”, rzadziej inaczej.

Niektóre epitafia zawierają różne błędy ortograficzne. Są one zazwyczaj dziełem rąk ludzi prostych, niekiedy nawet Niemców, którzy napisy te wykuli. Spośród błędów ortograficznych wymienić należy: proszi, prośa, poboszne, zdrowasz, zdrowaz, spocziwa, spociwajo, spociwajo [spoczywają], rodzyce, ojczec, mosz [mąż], dzieczy [dzieci], umorły [zmarły], dacz [dać], w czyszczu, wriesnia [września] i wiele innych. Spotyka się też naleciałości pisowni niemieckiej, jak zoreczka [córeczka], lipza [lipca] lub srowasch [zdrowaś]. Jednak wybitna większość napisów jest bez zarzutu tak pod względem stylistycznym, jak i ortograficznym.

Epitafia uszeregowano według poszczególnych miejscowości.

Wieś NOWY TARG

Na cmentarzu poza wsią:

<p>1. Tu spoczywa w Bogu
ś. p. Zofia Ciechanowska
członkini Tow. Młodz.
pol. kat. w Nowymtargu
* 15. IX. 1901 † 6. VII. 1924
Tyś świętej sprawie w ofierze
Męczeństwa krew swą oddała,</p> | <p>Gdyś ledwie z pąka wytrysła
Kwieciem ku życiu się rwała
Kula Ci serce przeszyła
Zginęłaś — w nas będziesz żyła
Związek Tow. Młodz.
.. w Prusach Wsch.</p> |
|--|--|

2. Tu spoczywa w Bogu
Julianna Juchta
rodzica sie 26. Września 185...
umarła 16. Maje 1907
-
3. Tu spoczywają w Bogu
nasze kochane Rodzice
mój najdroższy mąż
ś. p. Józef i Franciszka Barra
* 22. 10. 1878. † 2. 3. 1937 r.
* 10. 3. 1881. † 14. 12. 1935 r.
proszą o zdrowaś Maria

Na cmentarzu przykościelnym:

4. Tu spoczywają zwłoki
ś. p. Maryanny z Demskich Neumann
ur. 14. V. 1815. † um. 16. II. 1900.
-
5. Ś. p. Jakóba Neumann
ur. 14. IV. 1821, † um. 7. II. 1892.
-
6. Tu spoczywa w Bogu
moja kochana żona,
nasza dobra matka
córka i siostra
ś. p. Johanna Góraska
z Juchtów
* 20. 10. 1858 r. † 11. 7. 1905 r.
Proszę o Zdrowaś Marja.

Podobny początek i zakończenie pominięto w dwóch następnych epitafiach:

7. Ś. p. Waleria Góraska
* 27. 11. 1910 r. † 18. 2. 1924 r.
8. Ś. p. Jan Neumann
ur. 21. VIII. 1855, † um. 7. XI. 1913

. Wieś STARY TARG

Na cmentarzu przykościelnym:

9. Tu spoczywają ś. p.
Marcin Kikut
ur. 2. Listopada 1828
um. 26. Kwietnia 1894
- Julianna z Bojanowskich
Kikut
ur. 11. Stycznia 1820
um. 21. Listopada 1901
10. Parochus
Gustav de Palmowski
presbyter jubilaris
natus 14. 11. 1841.
mortuus 25. 2. 1923.
R. i. p.
Proszę o Zdrowaś Marya
Bitte um ein Ave Maria

Na cmentarzu przy drodze do Nowego Targu:

11. Jan Grochowski
* 17. 1. 1846. w Nowemtargu
† 22. 1. 1915 w Staremtargu
Wieczny odpoczynek racz mu
dacz Panie.
-
12. Ś. p. Anna Tomaszewska
z d. Luks
ur. 26. 8. 1864 r., zm. 26. 6. 1936 r.
Pokój Jej Duszy
-
13. R. i. p.
Zimmermann Jan
* 20. 11. 1866. † 3. 5. 1939.
Ave Maria.
-
14. Ś. p. Magdalena Mroz
* 27. 7. 1861 † 27. 9. 1933
- Antoni Mroz
* 14. 4. 1855. † 19. 4. 1934.
Awe Maria
-

15. Ś. p.
Tu spoczywa w Bogu
Wiktoria Langner
z d. Makowska
* 10. 12. 1864 † 18. 6. 1936.
16. Tu spoczywają w Bogu
nasze kochane Rodzyce
ś. p. Anna Danielewska
u. s. Isdepskich
* 17. 4. 1837, † 21. 10. 1922.
17. Tu spoczywa w Bogu
s. p. moja kochana żona
i nasza ukochana matka
Antonia Brzezińska
ur. Lissewska
* 18. Grudnia 1890
† 16. Wrzesnia 1910.
Proszę o Zdrowaś maria.
18. Tu spoczywa w Bogu
nasza najukochańsza córka i siostra
ś. p. Agnieszka Zimmermann
* 25. paźdz. 1902 † 10. lipca 1922
Prosi o pobożne Zdrowaś Marya
19. ś. p. Rozalia Cogga
* 13. stycznia 1886 r.
† 31. marca 1925 r.
20. śp. Franciszek Omieczyski
* 30. 3. 1851 † 2. 3. 1930
21. Maryanna Wojtacka
* 10. 1857, † 15. 8. 1930
22. ś. p. Leon Preuss
* 20. 3. 1881, † 1. 8. 1929.
23. Śp. Jan Witkowski
ur. 18. 4. 1829, um. 13. 9. 1911.

śp. z Jurkiewiczów
Katarzyna Witkowska
ur. 13. 2. 1834, um. 16. 5. 1915.
24. śp. A..... Wypych
* 1936 † 1938

WAPLEWO

W kaplicy:

25. Anna Teodora
Hrabina Sierakowska
Kasztellanowa Słońska
Orderu Cesarskiego Gwiazdzystego
Krzyża Dama
Lat mająca 27, umarła 1792.
Dnia 16. Listopada
26. D. O. M.
Tu leżą zwłoki
Antoniego Hrabi Sierakowskiego
Szambelana Dworu Króla IMCPruskiego
Kawalera Orderu Orła Czerwone:
Zgasłego dnia 24 czerwca 1842 roku.
Pozostała w nieutulonym żalu
Małżonka
w dowód czci i szacunku
pamiętkę tę poświęca:
prosząc o pobożne westchnienie
27. Ten kamień pokrywa
serce
Antoniny z Hr. Zboińskich
Hrabiny Sierakowskiej
która jako żona i matka
dopełniwszy wysokiego powołania
niewiasty
zamieniła żywot doczesny na wieczny
w Wiedniu dnia 24 października 1846 r.
Prosi o pobożne westchnienie.

Na cmentarzyku przy kaplicy:

28. Tu leży
 wierna przyjaciółka domu Sierakowskich
 Anna baronówna
 Baumberg Bourguignon
 * 1811 † 19 Marca 1890
 Panie świeć jej duszy

Na cmentarzu w pobliżu stacji kolejowej:

29. Mikołaj Rochon
 * 5. 12. 1852. † 14. 2. 1932
-
30. Tu spoczywa w Bogu
 nasza ukochana córka
 Antonina Luks
 ur. 16. 4. 1905, um. 10. 8. 1917.
 proszy o poboszne srowasch Marya!
-
31. Tu spoczywają w Bogu
 nasze drogie dzieci
 Stanisław * 25 Lutego r. 1878
 † 3 go Kwietnia 1878
 Władisław * 10 go Lutego 1879
 † 12 go Września 1882
 Anastazy * 13 Września r. 1888
 †... Października 1888
 Orlewicze
-
32. Tu spoczywają w Bogu
 Bronisław || Rozalia
 Kobuseński
 * 18. 12. 1906 || * 4. 9. 1903
 † 23. 7. 1908 || † 10. 1. 1908
 Proszą o pobożną modlitwę
 za dusze w czyszczu
-
33. Tu spocziwajo w Bogu
 nasza kochana nasz kochani
 Matka Ojczec
 Anna Barra Antoni Barra
 ur. 1. 8. 1858, ur. 16. 7. 1851
 umr. 8. 8. 1924. umr. 12. 11. 1922
 Proszą o pobożne Zdrowaś Marya
-
34. Tu spoczywa w Bogu
 moja kochana żona i matka
 Marianna Friedrichowska
 ur. 25. 2. 1862 r. um. 6. 11. 1934 r.
 Prosi o Zdrowaś Marya
-
35. Ś. p. Katarzyna Malinowska
 rodz. Klonowska
 urodz. 30. 4. 1853 r.
 umarła 10. 11. 1910 r.
-
36. Antoni Kobuseński
 * 4. 11. 1908 † 24. 3. 1909
-
37. śp. Wanda Czajczyńska
 * ur. d. 23. VI. 1865 r.
 zm. d. 20. X. † 1926
-
38. Ś. p. Franciszek Trunk
 * d. 12. Października r. 1882
 † d. 28. Czerwca r. 1903

Pozostałe epitafia na tym cmentarzu są na ogół podobne.

39. Ś. p.
 Wincenty Czarkowski Katarzyna Czarkowska
 ur. 1831 z Wróblewskich
 um. 1908 ur. 1839
 um. 1903

(D. c. n.).